

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2017. – Т. 35-36. – С. 320-327

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2017. – Volume. 35-36. – pp. 320-327

УДК: 94(477.82):34

© Алла Бортнікова¹

Діяльність міського уряду Луцька в умовах запровадження магдебурзького права

Здійснено політико-правовий аналіз принципів організації та головних напрямів діяльності міського уряду в Луцьку за нормативно-правовими актами верховної влади Великого князівства Литовського та матеріалами місцевих адміністративно-судових установ в умовах запровадження магдебурзького права. Розглянуто великокнязівський привілей Луцьку на магдебурзьке право 1497 р. З'ясовано структуру міського уряду, функції його органів: ради і лави та головних урядників – вїйта, лентвійта, бурмістрів, радців і лавників. Розкрито діяльність місцевих урядників у сфері адміністрування і суду, податкової і митної політики, організації торгів і ярмарків, підтримки розвитку цехового ремесла та ін. Доведено, що на середину XVI ст. міський уряд в Луцьку фактично набув значення вищого судово-адміністративного органу для міщан, що належали до юрисдикції міського самоврядування. Підтвердженням тому була участь членів міської ради і лави у розгляді карних справ і прийнятті таких вироків як смертна кара.

Значну увагу приділено питанню захисту прав і вольностей міщан, наданих їм магдебурзьким правом та місцевими звичаями, від посягань на них землевласників і міських урядників. Наведено приклади розв'язання конфлікту між луцькими міщанами та власниками маєтностей у зв'язку з самовільним влаштуванням землевласниками приватних митниць і незаконним запровадженням торгів. Доведено, що порушення стародавніх звичаїв і традицій у сфері митної і податкової політики, а також інші зловживання представників місцевої влади та землевласників зустрічали колективний опір з боку міщан магдебурзької юрисдикції. Під час їх оскарження луцькими міщанами, великий князь ставав на бік міщан, що засвідчує авторитет і силу міської громади, а також повагу до традицій і закону, що публічно демонструвала верховна влада.

Ключові слова

Велике князівство Литовське, місцеве самоврядування, магдебурзьке право, місто, Луцьк, міщани, рада, лава, адміністрування, суд.

The Activity of the Lutsk Government's in Conditions of the Magdeburg Law Implementation

The political and legal analysis of the principles of organization and main directions of the city government in Lutsk activity according to the normative and legal acts of the Grand Duchy of Lithuania supreme authority and materials of local administrative and judicial institutions in the conditions of the of Magdeburg law implementation has been carried out. Grand privilege to the city of Lutsk for the Magdeburg law in 1497 has been considered in details. The city's government structure, its bodies' functions: council and lava and chief officials — Vogt, Landvogt, burgomasters, advisers and lavnyks have been found out. The activities of the local government officials' in the field of administration and justice, tax and customs policy, the organization of bids and fairs, support for the development of a handicraft trade, etc. has been revealed. It has been proven, that that in the middle of the 16th century the city government in Lutsk actually gained the value of a higher judicial and administrative body for the burghers who belonged to the jurisdiction of the city self- government. The confirmation of this was the participation of members of the city council and lava in criminal cases and taking over of such sentences as the death penalty.

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Україна, Email: allabortnikova@icloud.com

Considerable attention has been paid to the issue of the rights and freedoms of burghers' protection granted to them by Magdeburg law and local customs from attacks of the landowners and city officials. The examples of the conflict's resolution between Lutsk burghers and property owners in connection with the unauthorized placement by private landowners of private customs and the unlawful introduction of bids have been given. It has been proven, that the violations of ancient customs and traditions in the field of customs and tax policy, as well as other abuse of local authorities and landowners met with collective resistance from the burghers of Magdeburg jurisdiction. During their appeal by the Lutsk burghers, the Grand Duke stood on the side of the burghers, confirming the authority and power of the urban community, as well as respect to the traditions and law, that was publicly demonstrated by the supreme power.

Keywords

Grand Duchy of Lithuania, local self-government, the Magdeburg law, city, Luts'k, burghers, council, law, administration, court.

Всебічний розвиток інститутів місцевого самоврядування в Україні, активні пошуки адекватних сучасності форм і напрямів їх діяльності актуалізують необхідність вивчення історичного досвіду становлення і розвитку місцевого самоврядування на українських землях. У цьому контексті значний науковий інтерес викликає діяльність інститутів міського самоврядування, що діяли на засадах магдебурзького права в містах Волині упродовж декількох століть і охоплювали період від XV до початку 60-х рр. XIX ст. Це був час не лише становлення і діяльності відносно самоврядних міських інституцій, а й період формування ліберальних цінностей у суспільно-політичній і правовій свідомості громадян. Відповідно особливий інтерес викликають демократичні принципи організації і діяльності міських урядів (магістратів), рівень їх самостійності у вирішенні нагальних питань життєдіяльності міста, ступінь згуртованості міщанської громади, здатної на рішучі кроки щодо захисту своїх прав і свобод.

Мета статті – аналіз головних напрямів діяльності міського уряду в Луцьку за публічно-правовими актами верховної влади Великого князівства Литовського та матеріалами місцевих адміністративно-судових установ в умовах запровадження магдебурзького права до Люблінської унії 1569 р.

Сучасна історіографія дослідження діяльності органів міського самоврядування на Волині до Люблінської унії 1569 р. відносно небагата. Окремі аспекти проблеми міського управління на засадах магдебурзького права висвітлено у працях А. Заяця і Н. Білоус. Для вивчення діяльності місцевих урядників велике значення має публікація В. Поліщука і В. Мойсеєнко – першої збереженої Луцької замкової книги 1560-1561 рр.² Інформацію з історії окремих аспектів тогочасного суспільно-політичного життя у містах Волині містять праці В. Атаманенка, А. Блануци, Д. Вашука, М. Крикуна, О. Штанько та ін. Водночас діяльність міських урядів Луцька у складі Великого князівства Литовського (ВКЛ) як комплексна політологічна проблема ще не вивчалася.

До компетенції міського самоврядування, що було організоване і діяло на правових засадах магдебурзького права у ВКЛ, входило широке коло адміністративно-судових та господарських питань, реалізація яких забезпечувала життєдіяльність Луцька, створювала умови для вільного розвитку ремесла і торгівлі. Ефективність дій міської влади залежала від декількох головних чинників: а) якісного складу міських урядників, здатних у повному обсязі виконувати покладені на них обов'язки; б) ступеня свободи міського самоврядування, його здатності захищати свої права від втручання верховної влади, місцевих князів і шляхти, а відповідно й рівня суспільної свідомості та згуртованості міської громади; в) своєчасності дій верховної влади, її адекватного реагування на запити і скарги міських урядів і міщан.

Здійснювати політико-правовий аналіз практичної діяльності міського уряду Луцька дозволяють публічно-правові акти верховної влади (підтверджувальні привілеї на магдебурзьке право, пільгові, розпорядчі листи місту і міщанам), матеріали місцевих адміністративно-судових установ (акти луцьких замкових і гродських книг). Головні напрями його діяльності визначено привілеєм Луцьку на магдебурзьке право 1497 р. В узагальненому вигляді вони зводяться до

² Луцька замкова книга 1560–1561 рр. (2013). Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот / підгот. до видання В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук, Луцьк, 733 с.

такого: а) реалізація настанов центральної влади щодо створення сприятливих умов жителям Луцька для розбудови міста; б) організація роботи міського суду; в) проведення регулярних торгів і ярмарків; г) забезпечення дотримання існуючих правил і процедур продажу товарів; д) захист інтересів луцьких міщан у сфері торгівлі; е) заселення незайнятих і незаселених ділянок на території міста; є) розбудова інфраструктури міста; з) організація захисту міста від ворога³.

Зазначені у привілеї 1497 р. базові настанови постійно коригувалися та підтверджувалися верховною владою на прохання міського уряду та міщан. Це пов'язано головним чином з необхідністю розширення і вдосконалення умов торгівлі, ремісництва та промислів, забезпечення оборони міста, у зв'язку із війнами, стихійними лихами, епідеміями, а також численними порушеннями прав міщан з боку місцевих урядників, князів і шляхти. Відповідно одним із головних напрямів діяльності міського уряду був захист місцевих традицій, прав, що надавало міщанам магдебурзьке право, їх закріплення та розширення.

Так, 1498 р. на звернення луцького в'їта, бурмистра з радою і міщани Олександр (великий князь литовський 1492-1501 і король польський 1501-1506) поновив їх права та привілеї, які за певних причин і обставин було порушено державними урядниками та власниками маєтностей. Йшлося про запровадження ними нових мит (несанкціонованих верховною владою і таких, що неправомірно розширяли перелік вже існуючих мит) у містах, містечках та селах, де торгували луцькі міщани. Представники луцької міської влади й міщани у відстоюванні своїх прав апелювали до рішень короля Казимира Ягеллончика (1447-1492), який, звільняючи луцьких міщан від сплати нових мит, наказував їм платити мита по-давньому. Олександр підтвердив рішення свого попередника⁴. Отже, головним аргументом на захист прав міщан було правило «ми старини не рухаємо», що ставало запобіжником від зловживань місцевих можновладців.

Попри втручання верховного правителя і захист ним прав міщан, практика порушення існуючих норм і правил у сфері торгівлі, податків і митної політики з боку місцевих землевласників мала місце в наступні роки. Показовою тут є історія розв'язання конфлікту між луцькими міщанами та власниками маєтностей у зв'язку із самовільним влаштуванням ними приватних митниць, незаконним запровадженням торгів та невиконанням повинностей із надання стацій і підвод. Під час ревізії Луцького замку 1545 р. в'їт, бурмистри і радці разом з міщанами міста, зверталися до люстраторів зі скаргою на князів, панів і зем'ян луцького і володимирського повітів, оскільки ті у багатьох містах і містечках, в своїх маєтностях встановили «торги и мытановы и незвычайны и повставили», яких там ніколи не було⁵.

Міська рада керувала фінансами міста, до її обов'язків належав контроль за виконанням загальнодержавних і міських податків і повинностей. Серед них доволі обтяжливою була підводна повинність – старовинна державна норма, яка стосувалася усього податкового населення ВКЛ. Давати підводи для посланців великого князя зобов'язували і селян, і міщан. У 1498 р. Олександр звільнив луцьких міщан від її виконання. У квітні 1501 р. до великого князя у черговий раз звернулися в'їт, бурмистри, радці від імені міщан Луцька із проханням звільнити їх від надання підвод для послів, оскільки «местоих привбожило, а наболешто тыми разы от поганства великии шкоды мают». Правитель знову задовольнив їх прохання. Щоправда наказав давати одну підводу й вершника у разі потреби для державних посланців⁶. У другій половині XVI ст. від натуральної підводної повинності звільнили міщан багатьох міст, які стали платити спеціальний грошовий збір.

Наступною проблемою, яку порушували луцькі урядовці та міщани – їх відмова від такої повинності, як утримування греблі на р. Стир, неправомірно встановленої старостою О. Шиловичем. Лучани, в обстоюванні своїх прав, також посилалися на ухвалу Казимира про звільнення їх від цієї повинності. Рішення Олександра (1498 р.) зводилося до підтвердження

³ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (АЮЗР). Ч. V. Т. 1: Акты о городах (1432-1798). Киев: Университет. тип., 1869. № IV, с. 13-15.

⁴ АЮЗР. № V, с. 19.

⁵ Литовська Метрика. Кн. 561. Ревізії українських замків 1545 р. / підгот. В.М. Кравченко Київ, 2005, с. 158.

⁶ Lietuvos Metrika (1494-1506). Кн. Nr. 6: Užrašymų knyga 6 / parengė Algirdas Balulis. Vilnius: Lietuvos istorijos institute oleidykla, 2007. № 440, p. 263.

вимог попередніх листів Казимира⁷. Отже, внаслідок наполягання і відстоювання своїх прав перед верховною владою, луцькі міщани звільнялися від нових мит, підводної повинності, вони отримали підтвердження на звільнення від зобов'язання щодо утримання греблі на р. Стир.

Водночас луцькі міщани були не лише об'єктами податкової політики центральної влади та місцевих землевласників, а й її суб'єктами. Так, 1564 р. луцьким міщанам було передано від євреїв право збирання міських податків. На це вказує донесення вижа про вручення луцьким євреям-митникам листа від земського підскарб'я О. Воловича⁸. Отже, луцькі міщани не лише користувалися пільгами безмитної торгівлі в окремих місцевостях, а й мали право збирання частини міських податків.

Центральна влада йшла на зустріч міщанам й у випадках стихійних лих або епідемій. Так, у серпні 1527 р. луцькі міщани, християни та євреї, у зв'язку з пожежею в місті отримали звільнення на десять років від сплати всіх королівських податків: сребщизни, ординщини, соляного, воскового й підводної повинності. Крім того, Жигимонт Старий звільнив їх на п'ять років від «старостиныхъ платовъ»: від капщизни, мита й городовщини⁹.

Серед інших важких повинностей, що виконували міщани, було прийняття в місті «на постой» слуг луцького старости. На звернення в'їта, бурмистра, радців і луцьких міщан великий князь 1507 р. ухвалив рішення, за яким слугам луцьких старост заборонялося зупинятися в будинках міщан Луцька. Однак допускалися випадки, коли хтось із луцьких міщан за власним бажанням прийме у своєму будинку слуг луцького старости, і про це вони між собою домовляться (міщани та слуги старост), установають термін перебування місяць або рік, тоді слуги старост зобов'язані будуть заплатити за перебування (постій) в домі луцького міщанина¹⁰. У згаданому рішенні вочевидь простежується тенденція переходу від архаїчних відносин «панування – підкорення», побудованих на принципах соціальної/станової нерівності, до більш цивілізованих відносин, побудованих на інших засадах, коли праця людини перетворюється на товар.

Ще одна сфера життєдіяльності міста, яка потребувала втручання верховної влади – конфлікти між міщанами й урядниками органів міського самоврядування – найчастіше в'їтами. Вони виникали на тлі порушення міськими урядниками загальноприйнятих правил і норм суспільного життя, ігнорування законних прав міщан, перебирання на себе прав і функцій інших органів місцевого самоврядування, привласнення громадських коштів тощо.

Так, улітку 1511 р. Жигимонт разом із представниками від панів-ради розглядав справу між луцькими міщанами та в'їтом. Йшлося про те, що луцький в'їт Я. Сигнатор присвоює собі всі міські податки та надходження, а «намъ помочы жадное нетъ». В'їт, у свою чергу, апелював до привілея Олександра, де в'їт нібито мав право на «тыи платы и доходы». Після зіставлення свідчень з обох боків ухвалено рішення про те, що «намъ не годиться привили брата нашего рухати»¹¹. Розпорядження полягало в наказі луцькому в'їтові брати лише ті податки і стягнення, які дозволяв привілей на магдебурзьке право Олександра, де вперше визначено доходи луцького в'їта.

Одним із болючих питань життя Луцька було розмежування земель між містом та сільською округою, оскільки у привілеях на магдебурзьке право не було чітко визначених меж територій, підпорядкованих міському праву, що ставало підставою для зловживань з боку землевласників, які, зокрема, обмежували доступ міщан до лісових угідь. Відповідно у пошуках справедливості міщани зверталися до верховної влади, оскільки ще Свидригайло надав міщанам у межах міської округи право вирубки лісу для будівництва, косіння сіна і випасу тварин. 1502 р. Олександр підтвердив даровані пільги Свидригайла терміном «на вічно» з деякими уточненнями. Міщани

⁷ АЮЗР, № V, с. 19.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) Ф. 25. Оп.1. Спр. 6. Арк 64.

⁹ Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России. Т. I: Документы и регесты к истории литовских евреев (1388-1550) / С.А. Бершадский. Санкт-Петербург, 1882. № 118, с. 148–149.

¹⁰ АЮЗР, № V, с. 21.

¹¹ Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою комиссиею. Т. XX: Литовская Метрика. Отд. 1. Ч. 2. Книга судных дел. Т. 1 / ред. П. А. Гильтебрант. Санкт-Петербург, 1903. № 132, с. 728-729.

не мали права валити бортні дерева і видобувати з них мед, їх право користування лісом і випасом худоби поширювалося тепер на «владичі», князівські, панські і зем'янські володіння, що межували з містом і були пожалувані Казимиром¹². Зокрема, цей дозвіл прописано у багатьох привілеях містам ВКЛ на магдебурзьке право і відстань таких дозволів коливалася від однієї до п'яти миль.

Міський уряд опікувався розселенням людей на вільних та незаселених територіях Луцька та його околиць. У випадку необхідності передбачено заселення і «незайнятих єврейських місцевостей» навколо міста: перевага надавалася луцьким міщанам. Мета цієї політики – «збільшення кількості мешканців міста»¹³. Так, луцькому реміснику, виробнику селітри Я. Скреку для вироблення селітри міська влада виділила «местце погожеє... за Глуццем поблизу Стыра, по дворех предместских»¹⁴. У компетенції міського уряду були також дозволи на будівництво, додержання порядку та чистоти в місті, стеження за пожежною безпекою та ін.

Згідно норм магдебурзького права, частина поспільства Луцька, міщани звільнялися від присуду замкового уряду та його влади і входили у підпорядкування вїта і радців. Управління суд в місті здійснював міський уряд у складі вїта, ради і лави. Ключовою фігурою «местского» (міського) управління був вїт, призначення якого перебувало у компетенції великого князя. Уряд вїта поєднував у своїх руках адміністративну і судову владу, а вїт очолював колегію лавників. Чіткого поділу функцій і повноважень між радою і лавою не існувало, ані в нормативно-правових актах, ані в практичній діяльності уряду. Розгляд судових справ здійснювався на спільних зібраннях обох колегій під керівництвом вїта або лентвїта. Відомості про раду, порядок її формування, склад, діяльність на чолі з бурмистрами в джерелах зустрічаються частіше, ніж відомості про лаву, що засвідчує пріоритет радиу здійсненні буденних справ. Але коли йшлося про складні у правовому відношенні питання або питання про важкі злочини, що здійснили міщани магдебурзької юрисдикції, то їх мав розглядати лавничий суд. Свідченням його існування в Луцьку – запис Луцької замкової книги: «коли лан твои тьлуцкии з лавники луцкими на том праве засели...»¹⁵.

У роботі міського суду найбільш складними були справи, коли позивач і відповідач перебували під юрисдикцією різних суб'єктів права – замкового уряду або магістрату. Так, 1561 р. справу луцьких міщан шевців М. Пілецького і В. Дорошковича, які були звинувачені у вбивстві боярина І. Васковича, піданого князя М. Четвертинського із Яровиці, мав розглядати міський суд у складі лентвїта і лавників. Однак князь вимагав судити їх не магдебурзьким, а земським правом, «иж головизна раны самих шляхть, слуг и подданных их нема ют быти сужоны от мещан правомь мает борским, але земским на што и Статут Земский показал»¹⁶. Тут йдеться про положення Статуту ВКЛ 1529 р., де сказано що «мещане мест наших и всех подданных наших, и духовних, и светских, за раны и за головщины людем, селяном нашим, и подданных наших правом земским мають справедливость чинити»¹⁷. Оскільки міський суд не бажав передавати справу до замкового суду, Четвертинський звертався до великокнязівського суду.

Певні правові колізії виникали в місті, коли йшлося про суд над євреями, оскільки вони мали власну юрисдикцію і не підпорядковувалися магістрату. Судова влада над євреями належала старостам, «суддями жидівськими» були підстарости, інколи суд над євреями доручався іншим міським урядникам, наприклад ключникам. Однак траплялися випадки, коли міський уряд, у порушення існуючих правил, брав на себе право судити євреїв.

У квітні 1566 р. господарський тіун Васко скаржився про напад луцьких міщан на в'язницю в с. Гнідава, переведення ними звідти єврея Гошвича до луцької в'язниці й бажання судити його власним судом, за звинуваченням його у вбивстві якогось купця «турчина», поза судом луцького ключника. За цією справою надійшла заява луцького «подключаго» Лясоти про відмову луцького лентвїта М. Кобильського видати йому єврея Гошвича. Зокрема, Лясота заручив лентвїту Кобильському, луцьким радцям і бурмистрам Посолейку, Щетинці, Клавши в десяти

¹² АЮЗР, № V, с. 20.

¹³ АЮЗР, № V, с. 15.

¹⁴ Луцька замкова книга 1560-1561 рр., № 321, с. 448-449.

¹⁵ Луцька замкова книга 1560-1561 рр. № 170, с. 304.

¹⁶ Луцька замкова книга 1560-1561 рр. № 170, с. 304-305.

¹⁷ Статуту Великого князівства Литовського: у 3-х т. Т. I Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. Одеса: Юрид. л-ра, 2002, с. 113.

тисячах копах грошей на короля, щоб луцького єврея Говшичане судили без уряду «ключового» О. Жоравницького, ключника й городничого луцького. Тоді луцькі міщани заявили: «Ми дей на заруки жадные, так и на врьяд ключовой не дбаем». Міщани вимагали «судити, радити и на смерть его всказати хочем». Згодом Говшича судили в Луцьку у війтівському будинку й внесли смертний вирок («вказавши на смерть»)¹⁸. Таке покарання виніс луцький міський суд, незважаючи на те, що Лясота передав єврея на поруки війту, радцям і бурмистрам. Цей приклад засвідчує факт того, що на середину XVI ст. міський уряд в Луцьку фактично набув значення вищого судово-адміністративного органу для міщан, що належали до юрисдикції міського самоврядування. Підтвердженням тому участь членів міської ради і лави у розгляді карних справ і прийнятті таких вироків як смертна кара.

Із розвитком міста зростала потреба у посиленні поліцейного і адміністративного управління із відповідним зростанням ролі міської ради. У серпні 1565 р. на луцького лентвіта В. Пінчука скаржилися від імені князівського двірського В. Загоровського. Ішлося про те, що міський посадовець наказав посадити у в'язницю кількох осіб, найнятих за князівським розпорядженням для доставки суднами хліба до прикордонних замків. У скарзі повідомлялося про визнання цього факту вижем, а також відмову лентвіта звільнити ув'язнених¹⁹. Вочевидь луцький керівник ставився без особливого пієтету до великокнязівських посланців. Заслугує на увагу впевненість і рішучість луцького лентвіта в обстоюванні прийнятого рішення.

Органічною складовою частиною життєдіяльності середньовічного міста була організація цехового ремесла, яке живило місцеву торгівлю й збагачувало суспільний досвід практикою демократичної організації внутрішньої статутної діяльності цехів. Не випадково, що міські уряди і ремісничі цехи перебували в тісній взаємодії, через активну участь цехових майстрів у роботі міських урядів, міські ж уряди всіляко сприяли розвитку цехового ремісництва. Міський уряд затверджував статuti й ухвали цехів, давав дозволи на будівництво виробничих і торгових приміщень, щорічно затверджував вибори цехмістрів, приймав в них присягу. Магістрат мав право контролювати їхню діяльність та якість товарів. Водночас поряд із виконанням дозвоільних та контролюючих функцій, міста допомагали цехам реалізувати їхнє право власності на виробництво продукції і торгівлю. Так, 1561 р. в місті після смерті товариша було обрано нового старшого цехмістра цеху луцьких кравців – М. Іриковича, кандидатуру якого, слід думати, було узгоджено із міською радою: «и то на вrade места тамошного перед войтом, бурмистром и радцами оповедали»²⁰.

Війт та його урядовці часто поставали в ролі свідків під час розгляду спірних питань щодо розподілу майна або встановлення меж земельних ділянок у Луцьку, які належали місту/луцькому ключу, приватним особам, зокрема церковним юридикам. Так, восени 1561 р. розв'язували питання про розташування в місті подвір'я Жидичинського монастиря. Покази давали князі М. Четвертинський та П. Буремський на прохання жидичинського архімандрита Іони, звинувачуваного пріором Луцького костелу св. Марії Северином у захопленні костельної землі, що він нібито незаконно, «кгвалтом на влостном кгрунте того костела а на якоись улицы Татарскои колкось домов побудувати и пожиток себе привлащитимел»²¹. Конфлікт тривав не один рік. У серпні 1563 р. пріор Луцького костелу Северин заявив про відтермінування розгляду скарги про захоплення вільного «костельного» місця в Луцьку жидичинським архімандритом Іоною у зв'язку з війною²². Наведений приклад – яскраве свідчення відсутності в місті чіткого розмежування земельної власності суб'єктів соціально-правових відносин, що, у свою чергу, вимагало втручання місцевої влади.

Міські урядники здійснювали ретельний нагляд за торгівлею, організацією ремесла і промислами. Рада дбала про дотримання справедливих цін і точних мір, якість товарів. Міська влада стягували податок з кожного привезеного товару – «торгове» і відсоток з кожного проданого товару – вагове, помірне та ін. Існувало багато інших торгових зборів і мит, у тому числі й ті, що йшли на благоустрій міста, наприклад, гребельне та мостове. Податки, які бралися з речей і

¹⁸ Русско-еврейский архив. Документы...Т. II (1550-1569). № 238, с. 158-159.

¹⁹ ЦДІАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 7. Арк. 277.

²⁰ Виноградов Г. М. Документальні джерела з історії цехів та міст Волині XVI – першої половини XVII ст. *Минуле і сучасне Волині*. Луцьк, 1988. Т. I. С. 157-159.

²¹ Луцька замкова книга 1560-1561 рр. № 307, с. 436-438.

²² ЦДІАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 5. Арк. 123.

підлягали виміру мали свою міру: «бочка», «ведро», «камінь», «маца», «локоть» та ін. Наприклад, в одному із записів книги: «Реєстръбранья грошей з места Луцкого» 1566 р. йдеться про С. Швеця, який мав сплачувати податок «з перепечайства» (пекарства), а у наступному запису говориться про Воитка Кушніра, який є «зят его», а сплачувати він мав «з ремесла, диму». Видно, що Швець сплачував податок лише зі свого ремесла, а з диму не сплачував, оскільки цей податок сплачував його зять Воитка. У реєстрі також згадуються «Якубец, Вачичин син», «Яковец, Микитин брат», «Федько Голтяй» і «Кузьма, тесть його»²³. Вочевидь цей реєстр складала людина, яка добре знала жителів міста, займаючись збиранням податків можливо не один рік. Траплялися випадки порушення чинних правил збирання податків міськими урядниками. 1567 р. луцькі міщани скаржилися на луцьких радців «о незаконном взимании с них лишних поборов радца милуцкими в свою пользу»²⁴.

До обов'язків міських посадовців належав контроль за порядком на торгах і ярмарках, що відбувалися в Луцьку. В місті існували специфічні правила торгівлі, а саме використання «луцькоимеры». За привілеєм 1497 р. вїт стежив за тим, щоб ніхто під загрозою покарання не використував меншої міри. Розвиткові міської торгівлі сприяла уніфікація мір і ваги. У Статуті ВКЛ 1566 р. вказано, що в усіх містах – і великокнязівських, і приватних, на торгах збіжжя має продаватися однаковою мірою²⁵. На практиці цю норму далеко не завжди виконували, тому щой далі в містах міряли регіональними мірами.

Луцькі міщани не лише користувалися відповідними правами, а й мали обов'язки щодо захисту міста від нападу ворога: «У часи загрози від ворогів, хоча мешканці зобов'язані захищати стіни міста, однак, якщо ворог буде мати перевагу, усі мусять зібратися до нашого військового табору, і там разом з мешканцями тієї землі стійко боротися, щоб вигнати ворога»²⁶.

Отже, аналіз писемних свідчень дозволяє простежити закономірності діячів міського уряду і верховної влади. Вона полягала у тому, що порушення стародавніх звичаїв і традицій у сфері митної і податкової політики, а також інші зловживання представників місцевої влади та землевласників зустрічали колективний опір з боку міщан магдебурзької юрисдикції. Великий князь ставав на бік міщан, що засвідчує авторитет і силу міської громади, а також повагу до традицій і закону, що публічно демонструвала верховна влада. Однією із головних напрямів діяльності міського уряду була судова. Лентвїт разом із членами магістрату брали участь у розв'язанні земельних конфліктів між містом і власниками юридик, виконанням ними зобов'язань щодо утримання міста. Міський уряд керував фінансами міста. Він сприяв розвитку в Луцьку торгівлі і ремесла, захищаючи права міщан на безмитну торгівлю, стежив за її організацією в місті. Радці мали право видавати та уточнювати статuti ремісничих цехів, контролювати їхню діяльність, щорічно затверджувати вибори цехмістрів, приймати в них присягу. Таким чином, луцький міський уряд був ефективною управлінською структурою, яка дозволяла підтримувати належний порядок і розвиток міста на засадах магдебурзького права.

Список джерел

1. Луцька замкова книга 1560-1561 рр. Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот / підгот. до видання В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. Луцьк, 2013. 733 с.
2. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. V. Т. 1: Акты о городах (1432-1798). Киев: Университет. тип., 1869. 636 с.
3. Литовська Метрика. Кн. 561. Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В.М. Кравченко Київ, 2005. 596 с.
4. Lietuvos Metrika (1494–1506). Кн. Nr. 6: Užrašymų knyga 6 / parengė Algirdas Balulis. Vilnius: Lietuvos istorijos institut oleidykla, 2007. 477 p.
5. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України) Ф. 25. Оп.1. Спр. 6. Арк 64.

²³ Атаманенко В. Б. Свідчення описово-статистичних джерел про населення Луцька в другій половині XV – першій половині XVI ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Луцьк, 2007, с. 52.

²⁴ ЦДАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 9. Арк. 155 зв.

²⁵ Статuti Великого князівства Литовського: у 3-х т. Т. II Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.І. Панькова. Одеса: Юрид. л-ра, 2003, с. 289-290.

²⁶ АЮЗР. № V, с. 15.

6. Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России. Т. I: Документы и регесты к истории литовских евреев (1388-1550) / С.А. Бершадский. Санкт-Петербург, 1882. 337 с.; Т. II(1550–1569). Санкт-Петербург, 1882. 265 с.

7. Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою комиссиею. Т. XX: Литовская Метрика. Отд. 1. Ч. 2. Книга судных дел. Т. 1 / ред. П.А. Гильтебрант. Санкт-Петербург, 1903. 1885 с.

8. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. Т. I Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.І. Панькова. Одеса: Юрид. л-ра, 2002. 464 с.

9. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 7. Арк. 277.

10. Виноградов Г.М. Документальні джерела з історії цехів та міст Волині XVI – першої половини XVII ст. *Минуле і сучасне Волині*. Луцьк, 1988. Т. I. С. 157-159.

11. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 5. Арк. 123.

12. Атаманенко В.Б. Свідчення описово-статистичних джерел про населення Луцька в другій половині XV – першій половині XVI ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся*. Луцьк, 2007. С. 48-54.

13. ЦДІАК України. Ф. 25. Оп.1. Спр. 9. Арк. 155 зв.

14. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. Т. II Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С.В. Ківалова, П.П. Музиченка, А.І. Панькова. Одеса: Юрид. л-ра, 2003. 558 с.

References

1. Luc'ka zamkova knyga 1560-1561 rr. Pam'jatky ukrai'ns'koi' movy. Serija aktovyh dokumentiv i gramot / pidgot. do vydannja V.M. Mojsijenko, V. V. Polishhuk. Luc'k, 2013. 733 s.

2. ArhivJugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Vremennoj komissieju dlja razbora drevnih aktov, uchrezhdennoj pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatore. Ch. V. T. 1: Akty o gorodah (1432–1798). Kiev: Universitet. tip., 1869. 636 s.

3. Lytovs'ka Metryka. Kn. 561. Revizii' ukrai'ns'kyh zamkiv 1545 roku / pidgot. V.M. Kravchenko Kyi'v, 2005. 596 s.

4. Lietuvos Metrika (1494-1506). Kn. Nr. 6: Užrašymų knyga 6 / parengė Algirdas Balulis. Vilnius: Lietuvos istorijos institut oleidykla, 2007. 477 p.

5. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny, m. Kyi'v (CDIAK Ukrai'ny) F. 25. Op.1. Spr. 6. Ark 64.

6. Russko-evrejskij arhiv. Dokumenty i materialy dlja istorii evreev v Rossii. T. I: Dokumenty i regesty k istorii litovskih evreev (1388-1550) / S.A. Bershadskij. Sankt-Peterburg, 1882. 337 s.

7. Russkaja istoricheskaja biblioteka, izdavaemaja Imperatorskoju Arheograficheskiju komissieju. T. XX: Litovskaja Metrika. Otd. 1. Ch. 2. Kniga sudnyh del. T. 1 / red. P.A. Gil'tebrant. Sankt-Peterburg, 1903. 1885 s.

8. Statuty Velykogo knjazivstva Lytovs'kogo: u 3-h t. T. I Statut Velykogo knjazivstva Lytovs'kogo 1529 roku / za red. S.V. Kivalova, P.P. Muzychenka, A.I. Pan'kova. Odesa: Juryd. l-ra, 2002. 464 s.

9. CDIAK Ukrai'ny. F. 25. Op.1. Spr. 7. Ark. 277.

10. Vynogradov G.M. Dokumental'ni dzherela z istorii' cehiv ta mist Volyni 16–pershoi' polovyny 17 st. *Mynule i suchasne Volyni*. Luc'k, 1988. T. I. S. 157-159.

11. CDIAK Ukrai'ny. F. 25. Op.1. Spr. 5. Ark. 123.

12. Atamanenko V.B. Svidchennja opysovo-statystychnyh dzherel pro naselennja Luc'ka v drugij polovyni 15 – pershij polovyni 16 st. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissja*. Luc'k, 2007. S. 48-54.

13. CDIAK Ukrai'ny. F. 25. Op.1. Spr. 9. Ark. 155 zv.

14. Statuty Velykogo knjazivstva Lytovs'kogo: u 3-h t. T. II Statut Velykogo knjazivstva Lytovs'kogo 1566 roku / za red. S.V. Kivalova, P.P. Muzychenka, A.I. Pan'kova. Odesa: Juryd. l-ra, 2003. 558 s.